

DE GROTE MEESTER REMBRANDT

EEN MEESTERLIJKE STREEK

ARNE ZUIDHOEK - Het centrale boek '*Een meesterlijke streek*', van de boekenserie historische helden, is geschreven door de Amsterdamse kunstenaar en publicist Arne

De historische helden van Zuidhoek hebben wel een avontuurlijk karakter.

Een meesterlijke streek

Leerling bij de grote schilder Rembrandt. Ton is leerling-schilder van Rembrandt. Hij leert het Deense meisje Ilse kennen. Samen trekken ze op in het Amsterdam van de Gouden Eeuw. Rembrandt is onder de indruk van Ilse. Zij herinnert hem aan zijn overleden vrouw Saskia. Ilse mag zelfs poseren voor het schilderij *Het Joodse bruidje* van Rembrandt. Maar dan gaat het mis. Ilse doodt in een gevecht haar kamerverhuurster. Ze wordt gevangen gezet en terechtgesteld. Rembrandt kan niets meer voor haar doen. Samen met Ton gaat Rembrandt naar het galgenveld waar hij Ilse nog een keer tekent. (Zuidhoek, 2011)

Zuidhoek. Hij heeft middels deze strip, ook wel Graphic Novel, getracht een goed beeld te scheppen over een periode uit onze vaderlandse geschiedenis. Twee thema's wilde hij centraal stellen: Rembrandt én de Gouden Eeuw. De schrijver heeft zijn boek gebaseerd op zoveel mogelijk waargebeurde feiten.

Zuidhoek heeft reeds 75 boektitels op zijn conto. Regelmatig onderbreekt hij zijn schrijf- en kunstactiviteiten met zeereizen en wereldreizen waarover hij ook passioneel schrijft.

DE SCHILDER EN HET MEISJE

Auteur: Margriet de Moor

Deze vlot te lezen roman vertelt het spannende verhaal over de achttienjarige Elsje Christiaens die in de 17^e eeuw publiekelijk wordt gewurgd op de Dam in Amsterdam.

Ook is er de failliete rouwende schilder die geen getuige wil zijn van deze executie.

Gedurende het verhaal maak je kennis met Elsje uit Denemarken en haar zware, bizarre reis naar Amsterdam. Je achterhaalt waarom ze gewurgd wordt aan de wurgpaal op de Dam.

Ook passeren er verschillende bekende schilderijen van de schilder.

Zoals in het centrale boek passeren in dit moeilijker te lezen boek de thema's zoals Rembrandt, Van Gogh, de Gouden Eeuw, Michelangelo en nog andere grote kunstenaars. (De Moor, 2010)

EEN MEESTERLIJKE STREEK

is een rijk geïllustreerd verhaal over leerling-schilder Anthonie van Borssum en Ilse. Beide hebben zij een grote bewondering voor meester Rembrandt, die met zijn meesterlijke streek het licht kan vangen in zijn schilderijen. In het boek verandert Ilse dankzij haar relatie met Ton van een Deense gelukszoeker in Amsterdam tot

het gezicht van een van Rembrandts meesterwerken. Ton krijgt dankzij zijn relatie met Ilse een hechtere band met Rembrandt. Eerst is Ton nog een echte leerling en Rembrandt is zijn held. Gaandeweg leert Ton dat Rembrandt ook maar een mens is en machteloos staat tegenover dingen die gebeuren en waar hij niets tegen kan doen.

Zoals de dood van Ilse. Naast het thema Rembrandt zijn er meerdere motieven terug te vinden in het boek. De Gouden Eeuw, portretten, de gewone mensen van Amsterdam en het kijken naar de werkelijkheid zijn terugkerende elementen in dit boek.

HET GEHEIME SCHILDERIJ VAN REMBRANDT

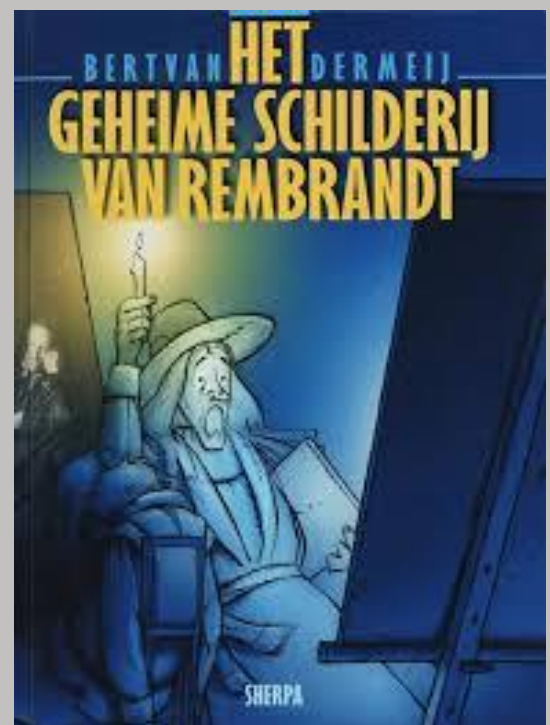
BERT VAN DER MEIJ

Rembrandt woont in zijn jonge jaren in Leiden. Daar krijgt hij een opdracht om dé Leidse Nachtwacht te schilderen. Dit moet hét schilderij worden.

Het is nog het begin van zijn carrière. Zijn goede vriend, schilder Jan Lievens, is nieuwsgierig en vreselijk jaloers op de schilder kwaliteiten van Rembrandt. Hij raakt er zelfs door gefrustreerd.

Deze strip is prachtig getekend, met grappige teksten en uitspraken.

In 2006 werd deze Graphic Novel uitgedeeld aan leerlingen van het voortgezet onderwijs in Leiden, in het kader van het Rembrandtjaar. Door de eenvoudige teksten is dit boek prettig te lezen. Het interpreteren van de illustraties vraagt echter wel vaardigheid van de jeugdige lezer. (Van der Meij, 2006)

LYRISCH VAN REMBRANDT

Gedicht: Paf

Auteur: Erik Jan Harmens

ik grijp mijn gun en ik vul het met kruit
en ik richt en ik druk af
paf

dit ben ik portretteer mij
laat mij uitkomen in het licht ik betaal dik
we gaan iets fileren of voorwenden dat
maak je scheurbuikschompes nat

wat doe je met je hand je wenkt
kap dat
kloveniers zijn geen matrozen

we zijn hier zo maar wat neergekwakt
en oorlam hier dirigeert met zijn kwast
van nek recht schouders recht vlag recht
alsof alles op het doek niet al waterpas
en van die tamboer op drie uur wordt geen pennenstreek
verwacht

en wij zijn allemaal die tamboer
boem! boem! tijd voor brandewijn
geluk is iets missen en dat doden
en daarom dralen en een vat vol troost

paf
druk af dicht het kruit voel mijn gun en grijp

REMBRANDT, GRAPHIC NOVEL

Auteur: Typex

Typex Rembrandt is een prachtige graphic novel over het leven van Rembrandt van Rijn. In ieder hoofdstuk, dat begint met een schets van de meester zelf, komt een belangrijk personage uit het leven van Rembrandt aan bod. Op die manier schetst de auteur een prachtig en compleet beeld van Rembrandt als bozige, ontevreden, geld verspillende maar ook meelijwekkende schilder. In het boek komen de thema's de Nachtwacht en de portretkunst als vanzelfsprekend voorbij. Daarnaast geeft het boek, dankzij de prachtige tekeningen, een mooi beeld van Amsterdam in de Gouden Eeuw. Het boek is ondanks de ondersteunende tekeningen moeilijker te lezen dan het centrale boek. Er komen meer moeilijke woorden in voor. Er is zelfs een stukje tekst in het Italiaans. En, de tekststructuur is gecompliceerder. Het verhaal is niet chronologisch.

HET MEISJE EN DE NACHTWACHT

Auteur: Claire Filicie

Het meisje van *De Nachtwacht* komt in dit jeugdboek tot leven. Zij komt uit het schilderij om te onderzoeken wie Rembrandt was en waarom hij zo geniaal was. Tijdens haar zoektocht komt ze onder andere terecht in het Rembrandthuis in Amsterdam en het Mauritshuis in Den Haag. Ook ontmoet ze Jan Wolkers die haar veel kan vertellen over Rembrandt. Met name de thema's portretten en het kijken naar de werkelijkheid, die in het centrale boek voorkomen, komen uitgebreid terug in de uitleg van Jan Wolkers. Ook het schilderij *Het Joodse bruidje* komt - net als in het hoofboek - voor in dit boek.

Dit boek is zeer geschikt voor leerlingen die moeite hebben met lezen. Het boek is makkelijker te lezen dan het centrale boek. Het is een dun boek met veel informatie. De tekst wordt aangevuld met informatieve prenten. In tegenstelling tot het hoofboek bevat het boek geen moeilijke woorden. De schrijfstijl is, net als de tekststructuur, eenvoudig met veel dialoog. (Filicie, 2007)

HET MYSTERIE VAN DE NACHTWACHT

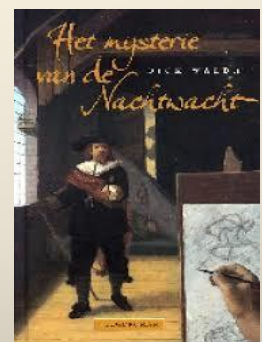
• • •

Auteur: Dick Walda

Dit boek neemt je mee naar het Amsterdam ten tijde van de Gouden Eeuw. Een tijd van grote welvaart. De rijken laten zich graag portretteren door een schilder genaamd Rembrandt van Rijn. Zo ook het schuttersgilde van Amsterdam. Alle thema's uit het hoofboek; de Gouden Eeuw, portretten, kijken naar de werkelijkheid en Rembrandt komen terug in dit boek.

We leren Rembrandt, via zijn knecht Wiggert, kennen als een zeer eigzinnige en perfectionistische schilder. Rembrandt schildert het leven zoals het is. Hij schildert voornamelijk portretten. Alle hoofdpersonen uit het boek worden door Rembrandt op het doek vastgelegd.

Het mysterie van de Nachtwacht is moeilijker te lezen dan het hoofboek. Want de zinnen in het boek zijn gemiddeld langer en meer complex. In het hoofboek staan over het algemeen alledaagse frequente woorden. De onbekende woorden staan uitgelegd. In *Het mysterie van de Nachtwacht* worden veel meer onbekende woorden uitgelegd, waarvan de betekenis uit de context moet worden gehaald. Daarnaast is de tekstlengte van het hoofboek aanzienlijk korter. (Walda, 2008)

Een fictionele en informatieve didactische lessenreeks

De Grote meester Rembrandt

Literatuurlijst

HOOFDBOEK

Zuiderhoek, A. (2011). *Een meesterlijke streek – Historische Helden*. Amsterdam: Uitgeverij Nino

THEMABOEKEN

De Moor, M. (2010). *De schilder en het meisje, - Roman*. Amsterdam: Uitgeverij De Bezige Bij

Filicie, C. (2007). *Het meisje van de Nachtwacht – makkelijk te lezen boek*. Amsterdam: Uitgeverij Leopold

Typex (2014). *Rembrandt – Graphic Novel*. Amsterdam: Uitgeverij Oog & Blik

Van der Meij, B. (2006). *Het geheime schilderij van Rembrandt – Ballonstrip*. Amsterdam: Uitgeverij Scherpa

Walda, D. (2008). *Het mysterie van de Nachtwacht – avonturenroman*. Hilversum: Uitgeverij De Fontein

GEDICHT

Harmsen, E. en Poetry International (2006). *Paff, in dichtbundel Lyrisch van Rembrandt*. Amsterdam: Uitgeverij Rijksmuseum

Mieke van Os, Irene Wolf, Claudia Geurtsen, Michelle Clarke
NEN-1DA

Visie op fictie in relatie tot lesontwerp

De opvatting is steeds meer dat spreken, luisteren, lezen en schrijven als componenten van taal een essentieel onderdeel vormen van alle leren en onderwijzen. Deze brede opvatting over onderwijs in taal zie je terug in de referentieniveaus. Fictieonderwijs is onderdeel van het curriculum Nederlands en past daar ook naadloos in. Het biedt een uitgelezen kans om leerlingen te ondersteunen in taalvaardigheden; juist ook door haar gevarieerde genres en kleurrijke contexten waarin de verhalen zich afspelen, de mogelijke interactie tijdens het delen van de leeservaringen en de verdieping tijdens de verwerkingsopdrachten. Bij de ondersteuning van taalcompetenties tijdens fictie kun je denken aan gesprekken met en tussen leerlingen en de aandacht voor luisteren en uitwisselen met elkaar, aan scaffolding door het geven en omgaan met feedback door peers en docenten én de mogelijkheden om taal te gebruiken voor gezamenlijke kennisconstructie onder meer via thematisch werken. Daarnaast biedt fictie via rubrics goede ankerpunten voor (zelf)-monitoring van het lezen en leren over en door taal als ook voor het bouwen van een persoonlijk portfolio, wat een rijk beeld geeft van eenieders omgang met taal. Het aspect Bildung (persoon-lijke- en literair culturele vorming) en de expressieve en conceptuele functie van taal vinden in fictie een kansrijke voedingsbodem.

Leesplezier als motor

Na de basisschool verliezen veel jeugdigen hun interesse voor het lezen. De snelle wereld van internet, social media en games vechten om hun aandacht. Ook speelt de toenemende instrumentele insteek, die taal binnen het onderwijs heeft gekregen, mogelijk een rol. Fictie lijkt binnen het onderwijs onder druk te staan en daarmee de intrinsieke functie van 'lezen om het plezier van het lezen' en 'lezen als katalysator van nieuwsgierigheid en weet- en leergierigheid'. De revenuen van fictie¹ zijn echter erg belangrijk voor de totale ontwikkeling van de leerling. Van groot belang is ook de sociale en literair-culturele functie van lezen. Door te lezen maak je kennis met andere werelden, kun je je identificeren met personages en leer je je in te leven in anderen. Fictie daagt uit om na te denken over onderwerpen waar je normaal gesproken niet aan denkt en het vergroot je woordenschat. Een uitgebreide woordenschat draagt bij aan een beter tekstbegrip, wat op haar beurt resulteert in het beter begrijpen van teksten in schoolboeken, hetgeen leidt tot meer schoolsucces en zelfvertrouwen en goed functioneren in de maatschappij. Langs deze weg draagt fictie in brede zin bij aan de ontwikkeling van de leerling. Het onderdeel fictie wordt specifiek benoemd onder kerndoel 8 (van tien), maar door de inrichting van het fictieonderwijs kan fictie indirect aansluiting vinden bij vele tussendoelen, die toewerken naar het behalen van het F-niveau.

Oog voor motivatie, diversiteit en samenhang

Aandacht voor fictie met leesplezier is daarmee binnen taalonderwijs essentieel, waarbij betekenisvol onderwijs een randvoorwaarde is. Het Expertisecentrum Nederlands (z.d.) accentueert ter bevordering van leesmotivatie zaken als: bieden van keuzevrijheid en variatie in teksten, inzoomen op betekenisvol lezen, bekrachtigen van een positief en reëel zelfbeeld en eigenaarschap voor motivatie leggen bij het hele team; met dit laatste wordt bedoeld het betrekken van andere vakken op het lezen en te kijken naar de samenhang. Dit vanuit de overtuiging dat taalonderwijs elke leraar aangaat in elk vak. De transfer naar andere vakken maakt het lezen betekenisvoller.

Voorgaande visie vraagt erom binnen fictie te streven naar een combinatie van functionaliteiten als schrijven-spreken-spreekdurf, talig bewustzijn, ervaring opdoen met multimodale vaardigheden en plezier in taal.

- Leerlingen maken kennis met zoveel mogelijk verschillende soorten fictie zoals romans en poëzie én allerlei eigentijdse media inclusief de graphic novel. Deze laatste wordt in het fictieonderwijs vaak met argusogen bekeken, terwijl uit diverse onderzoeken in Nederland en de Verenigde Staten blijkt dat deze beeldromans bijdragen aan de ontwikkeling van leesplezier, begrip van de lesstof en aan de ontwikkeling van literaire competentie. (Schram, 2015, p. 242-244). Tevens biedt het een opstap om van

adolescentenliteratuur de overgang naar volwassenliteratuur te maken.

- Activerende betekenisvolle verwerkingsopdrachten voorzien in de basisbehoeften autonomie en competentie; je kunt laten zien dat je uniek bent en ertoe doet en laten zien dat je wat kunt. Middels samenwerkingsopdrachten wordt voorzien in een relationele basisbehoefte ergens bij te horen, je hoort bij de groep. Deelopdrachten dekken met elkaar verschillende leerdoelen af en worden daarbij verbonden, waarbij verschillende taalcompetenties actief in samenhang worden ingezet. Hierbij wordt ook gewerkt vanuit de gedachten van de ludodidactiek (inzetbaarheid van serious gaming). De idee is dat wanneer er spelelementen worden gebruikt - die in andere media aanzetten tot motivatie - het leereffect makkelijker met minder inspanning wordt bereikt. Dat betekent baan maken voor verrassing, spel,

experiment, kritiek en een veelheid aan ervaringen.

- Belangrijk is vertrouwen te hebben in de leerlingen: eigenaarschap toekennen, hen medeverantwoordelijk maken voor (het verzamelen van) leerinhoud en waarderen van peerfeedback. De idee is dat - als je een groep kinderen bij elkaar zet en ze serieus geconcentreerd laat nadenken - je elk kind als een 'serie-batterij' kunt zien. Iedere leerling heeft beperkt inzicht, maar bij elkaar combineren ze hun vermogens. Ze leren met elkaar een diversiteit aan gedachten, ideeën en talen, andere manieren van zien, horen, denken, verschillende karakters en verschillende meningen. Volgens Aidan Chambers verandert 'delen' de betekenis van een verhaal. Belangrijk, want fictieonderwijs gaat over het toekennen van betekenis aan verhalen, aan taal.

PROGRAMMAOPZET EN LESUITWERKING

De Grote Rembrandt

Waar het om gaat is dat het fictieonderwijs aansluit bij de basisbehoeften van de leerlingen. Voorgaande zienswijze en uitgangspunten zijn verwerkt in een de opzet van een thematisch programma, waarin leerlingen gemotiveerd bezig zijn met fictie en werken aan betekenisvolle verwerkingsopdrachten waardoor een dieper leren ontstaat wat leidt tot begripsvorming. Elementen die terugkomen in de programma-ontwikkeling rondom het thema Rembrandt.

Spel – Serious game “De Grote Rembrandt”

COMBINATIE NEDERLANDS EN ZAAKVAKKEN CKV, KUNST EN GESCHIEDENIS,
HAVO 3, REFERENTIENIVEAU 2F

In de vakken CKV, kunst en geschiedenis wordt vaak een groot beroep gedaan op de taalvaardigheid. Het kan profijtelijk zijn om met de vakdocenten overleg te hebben over de vorm van feedback en de opbouw van het lees- en kunstdossier. Taal gaat altijd over iets. Zoals schering en inslag samen een hemd maken, zo kun je ook taal en een zaakvak als een samenhangend geheel benaderen in plaats van als losse componenten. Spelen met cultuur en taal: een mooie uitdaging!

Onze FICTIEONDERWIJS vindt u op de volgende webpagina:

<https://miekevanos.com/opdrachten-ontdekkend-kijken/rembrandt-doe-denk/>

Wanneer u op deze pagina belandt, vindt u daar een diversiteit aan mogelijkheden voor het fictieonderwijs “De Grote Rembrandt”.

U kunt daar een kijkje nemen in een verdieping van onze **VISIE OP FICTIE IN RELATIE TOT HET LESONTWERP**: <https://miekevanosdotnl.files.wordpress.com/2017/12/visie-spel-de-grote-rembrandt1.pdf>

Ook vindt u er een aantal voorbeelden van spellen, die u kunt gebruiken rondom de literatuur én kunt u als docent, ter **VOORBEREIDING OP HET FICTIEONDERWIJS**, doorklikken voor ‘Chaimbers literaire geletterdheid en de helpende volwassenheid’.

Vervolgens gaat u op onze pagina naar de link ‘Project De Grote Rembrandt programma ontwikkeling en lesuitwerking schematisch’. Hier vindt u schematisch ons **PROGRAMMAONTWIKKELINGSPLAN**, de **LESUITWERKINGEN** en **LESOPZETTEN**.

Klik vervolgens op de volgende link voor de **WERKBLADEN** voor de docent en de leerlingen. Hier vindt u de **SPELUITLEG**, **SPELREGELS** en **SPELOPDRACHTEN**. Tot slot staan hier ook de suggesties voor **LEESDOSSIEROPDRACHTEN** voor de leerlingen: <https://miekevanos.com/opdrachten-ontdekkend-kijken/rembrandt-doe-denk/werkbladen/>

Wij wensen iedereen veel lees- en spelplezier toe!

les 1					
hoofdboek					
	Hoofdboek: avonturenroman. Een meesterlijke streek. Leerling bij de grote schilder Rembrandt door Arne Zuidhoek				
kern tussen(ler)doel					
Voor alle leerlingen:	Kennis – Skills/vaardigheden – Attitude KSA's (RKT 2F havo SLO leerdoelenkaart Nederlands onderbouw voortgezet onderwijs) Leesdossier individueel : Je kunt teksten lezen over een thema-onderwerp dat wat verder van je af staat (flexpertise lezen). Je kent de betekenis van de meeste woorden die je tegenkomt of kunt deze afleiden uit de context. Je kunt de betekenis van voor jou onbekende woorden opzoeken (duiden onbekende woorden). 1.1.1.a. Je herkent beeldspraak (letterlijk en figuurlijk taalgebruik) (tekstbegrip). 1.1.1.c. Je interpreteert de relatie tussen informatie uit de tekst en meer algemene / zaakvak kennis (met name kunsteducatie, CKV en geschiedenis). 1.1.1.d. Je kunt systematisch informatie zoeken. 1.1.1.e. Kennis – Skills/vaardigheden – Attitude (KSA's): samenwerkend groepsgericht jullie kunnen je leesbeleving uitdrukken en ervaringen met het boek delen. 1.1.1.h. Jullie nemen deel aan het groepsgesprek, ook als het onderwerp of boek wat verder van je af staat. 2. Mondelinge taalvaardigheid 2.1.1.b. Jullie geven elkaar de ruimte voor meningen en interpretaties die afwijken van die van jezelf.				
Input	Instructiemateriaal	Benodigheden	Faciliteren / organiseren	Indeling ruimte	Afsluiting

Michelle Clarke, Irene Engels, Claudia Geurtsen, Mieke van Os, Nederlands docenten in opleiding HAN, Vakmodule Fictie.
 Begeleider de heer Drs. Arjen Speekenbrink, Docent Nederlands / lerarenopleider aan Instituut voor Leraar en School, 2017-2018

	Leesdossieropdracht Een meesterlijke streek ★ Democratische discussie klassikaal gesprek	4 flappen ophangen of op whitebord 4 'flappen' [werkblad] ★	Iedere groep focust zich op één flap.	 klas indelen in 4 groepen	
10' introdutie	Aanpak en werkwijze De Grote Rembrandt <ul style="list-style-type: none"> Inventariseren wie het boek 'Een meesterlijke streek. Leerling bij de grote schilder Rembrandt' hebben gelezen en wie niet. Wat weten jullie inmiddels al over Rembrandt? Wat weten jullie inmiddels al over De Gouden Eeuw? Korte zelfinschatting: hoe scoren jullie daarin op een schaal van 1 tot 10? ★ 				

Bronnenlijst

BOEKEN EN ARTIKELEN

Bolscher, I. (2004). *Literatuur en Fictie*. Leidschendam: Biblion

Bonset, H., Boer, M. de & Ekens, T. (2010). *Nederlands in de onderbouw* (5e herziene druk). Bussum: Uitgeverij Coutinho

De Moor, M. (2010). *De schilder en het meisje, - Roman*. Amsterdam: Uitgeverij De Bezige Bij

Experisecentrum Nederlands (z.d.). *Werken met tussendoelen: Interactief lees- en schrijfonderwijs in de onderbouw van het vo*. Geraadpleegd op 5 december 2017, van http://www.werkenmettussendoelen.nl/tussendoelen_vo/leesmotivatie/index.htm

Filicie, C. (2007). *Het meisje van de Nachtwacht – makkelijk te lezen boek*. Amsterdam: Uitgeverij Leopold

Folmer, E., Koodmans-Van Noorsel, A., Kuiper, W. (2017). *Nederlands*. Geraadpleegd op 21 november 2017, van <http://nederlands.slo.nl/curriculumspiegel-2017>

Fogarty, F. (1999). *Hersenwerk in de klas*. Utrecht: APS

Harmsen, E. en Poetry International (2006). *Paff, in dichtbundel Lyrisch van Rembrandt*. Amsterdam: Uitgeverij Rijksmuseum

H.K.U. (z.d.). *Ontwikkelingsprogramma Ludodidactiek*. Geraadpleegd op 29 november 2017, van <https://www.hku.nl/OnderzoekEnExpertise/Expertisecentra/ExpertisecentrumEducatie/Ontwikkelprogramas/EvertHoogendoornOverLudodidactiek/HKOULudodidactiek.htm>

Kane, B.M. (2013). *Proefschrift: Adapting the graphic novel format for undergraduate level textbooks*. Ohio: The Ohio State University

Schram, D. (Red.). (2015). *Hoe maakbaar is de lezer*. (Stichting lezen, reeks 25). Delft: Eburon. Gedownload op 5 december 2017, van <https://www.lezen.nl/sites/default/files/hoe%20maakbaar%20%282%29.pdf>

Bronnenlijst

SLO (2015, september). *Leerdoelenkaart september 2015 (PDF)*. Geraadpleegd op 21 november 2017, van <http://www.slo.nl/nieuws/00344/>

Stichting Lezen (2015, 5 januari). *Lezing over boeken door Aidan Chambers (videobestand)*. Geraadpleegd op 28 november 2017, van <https://www.youtube.com/watch?v=Ck-Iu0RAMYw>

Stichting Lezen (2015, 5 januari). *Workshop praten over boeken door Aidan Chambers [Videobestand]*. Geraadpleegd op 28 november 2017, van <https://www.youtube.com/watch?v=l7aFGTycvfi>

Typex (2014). *Rembrandt - Graphic Novel*. Amsterdam: Uitgeverij Oog & Blik
Van der Meij, B. (2006). *Het geheime schilderij van Rembrandt – Ballonstrip*. Amsterdam: Uitgeverij Scherpa

Vanhooren, S., Pereira, C., & Bolhuis, M. (2017). *Iedereen taalcompetent. Visie op de rol, de positie en de inhoud van het onderwijs Nederlands in de 21^e ste eeuw*. Geraadpleegd op 21 november 2017, van <http://taalunieversum.org/publicaties/iedereen-taalcompetent>

Walda, D. (2008). *Het mysterie van de Nachtwacht – avonturenroman*. Hilversum: Uitgeverij De Fontein

Zuiderhoek, A. (2011). *Een meesterlijke streek – Historische Helden*. Amsterdam: Uitgeverij Nino